

ТУҒАН ЕЛ, ТУҒАН ЖЕР ТОЛҒАУЛАРЫ

Белгілі қаламгер Жанат Елишбектің шығармашылық әлемі төңірегінде сөз

Мен – бақытты жанмын. Қаламгерлік ері үстаздық үзак омір жолында талай буынның оқілдеріне дәріс оқып, тәлім-тәрбие бердім. Бүгінгі казақ әдебиеті мен мәдениетінің танымал буындарының арасында ондаган кабілетті де өзіндік қолтанбасымен дара көрінгендері көп-ақ. Оларды әрдайым мақташ көремін. Солардың сапында талантты шақіртерімнің бір ретінде Жанат Елишбек жайында жылы пікір білдіруіме тұра келіп отыр. Осынау мерейтой устінде менің ойыма оның кейінгі жарық көрген «Сырлы әлем» кітабына жазған алғы сөзім ойга оралады: «Қалам бабы болек-ау. Оны шыгармашылық адамы жақсы түсінсе керек. Әр нарсеге желе-жартынан әншілдік жонеге бермейтін қаламыңын кейде шоқырақтап, жүрмелі қоятыны бар. Ал, кей сәттері қоңылқа ашиқ құнөй жарқырап, қыялың қанаттанып, ойың серпіліп қоя береді. Мұндайда қаламыңды тізгіндең, ойыңдың тәжеккі алмайсың. Кокейінде жұргенді әктарапын, жүрек түкнірінде ұялаған пікірінді ағытуға асыгатының белгілі. Мине, мен де дәл осы мезет сондай қүйде отыргандаймын.

Даныштан Абай: «Өмір – мұхит, үақыт – толқын» дедій гой. Қуні кеше гана сектіл. Бәрі-бәрі коз алдымда. Үзақ жылдар еліміздің байыргы болім ордасы – республикадағы жогары оқу орындарының қарлығасы санаатын ҚазПИ-де үстаздық еттім. Қасиетті қара шашырақта талай жастандарды түлемін ұшырдық. Әрқылу ұрпақтың, толқын-толқын буынның оқілдерін құрайтын сол жұзедеген, мыңдаған шақірттерімнің сапында Жанаттың есімін ерекше үкілән айттар едім. Институттың қабыргасында жұргендө-ак жаған-сызғандарина «ҚазПИ-дің студенті» дегендеген қол қоятын ол шын мәнінде институт мактапшының айналған болатын. Алаитың астырыста Сәкен Сейфуллин мен Мәлік Фабдуллин дәріс оқыған, дауылпаз акын Таїым Жариков жыр тасқынын селдепткен әйділ №25 аудиторияда отырып қазақ әдебиетінің ғұламалары Қажым Жұмалиев, Шайқы Қарібаев, Төкен Әбдірахманов, Хасен Әдібаев, Зейнолла Серікқалиев лекцияларын тыңдалап, тәлім алған студенттімді мен де ерекше құрметтеймін.

Өткенге зер салып қарасам. Жанаттың әртүрлі тақырыпта жағажан дүниелерін баспасаң беттірінен қырық-қырық бес жылдан бері үзбей оқып келемін. Мерейтің марқайтарға сөзіз. Түбіт мұрты тәбіндеген бозым шашынан блеттін таланттың, қызылез шақіртімнің коз алдымда кемелденіп осіп, қабыргалы қаламгерлер қатарына қосылғанын көрү – қандай ганибет. Қауырсын қаламы қатайып, шыгармашылық коріктің небір тезінен оттін, үлкен омір мектебінің истық-сұрғына ышыңдалы. Оған айзақ – Жанат Елишбектің қаламынан тұган жынырмазға жынық деректі-публицистикалық танымдық және көркем-әдеби кітаптары. Қадап айттар жайт, Жанат жағажан тұындылардың қай-қайсысы да оқырман назарынан қаюыс қалған емес. Қотерген келелі тақырыбымен, қозғалған озекті әткір маселесімен, айттар терең ойымен копијілік қауымды елеңдеді. Ал, оның танымдық жаңардың қокжысегін кеңейтүдегі шыгармашылық ізденісі ұшан-төзі. Өзіндік дара қолтанбасы қалыптасқан жағушының повестері мен әңгімелерінде де жүртің қоңылқа аудартар танымдық, қызықты деректердің молынан ұшырасуы тегін емес. Мен оған ежек-тегжесілі токталмаймын. Жол-жөнекей әңгіме орайына қарай айттың жатқаным да. Өйткені, Жанатқа кезінде Жазуыштар одагына мүшелікке оттуғе кепілдеме бергендерің бірімін.

Жазуыш Жанат Елишбектің өзінен әртапқын отырган жаңа кітабы хақында бірер ауыз сөз. Жогарыда ескерткенімдей, ол қырық жылдан астам үақыт табан аудармасстан баспасаңде қызметтің атқарып келеді. Әуегіл жылдары жасаң жындықтар – «Лениншіл жаста» (қазіргі «Жас Алаш») еңбек етсе, одан кейінгі бүкіл саналы ғұмыры «Егемен Қазақстанда» оттөу. Бұл басылым – үлкен мектеп. Оның үстінде соңғы ширек гасырдан бері редакцияның жауаптын хатындысы. Мүйіз қарғайдай-қарғайдай қаламгерлермен ишкі тіреспін, қоян-қолтық араласып, сөз онерінің мекнаты мен рахатын белден кешилі. Қазақ әдебиетінің бекем үшіншінән талап ақын-жағушылармен пікірлес, сырлас болды. Яғни, жалапақ тілмен жеткізек, ортақ төрнің пүштапын бірге илесті. Мұны тәттіштеп отырганым, Жанаттың осы жинағы тұтасымен әдебиет, мәдениет, онер қайраткерлерінің шыгармашылық әлемінен арналған екен. Әуегіл ақын-жағушылардың, онер салжактарының көркем бейнелерін дәріккенде сомдаған әдеби портативтер мен әсслер отте тарташының жағынан. Есімдерін елімізге елеулі тұлғалар образдарда шүрәлі ширихтармен, ұтмыды дәтальдармен кескінделген. Қызықтың оқынушылары, сирт көз біле бермейтін елеуіл еткізтер дәректерді арқау етіп орліген туындыларыңың беледін көтеріп, еңесін одан беттер асқақтатып тұрған автордың құндылары тілі. Елеуіздеу корінер коріністерді кестелі де беделі тілмен орнектеуге келгенде Жанаттың қаламы қашанда жүйірік.

Халық жағушылары Шерхан Мұртаза, Қалттай Мұхамеджанов, Мұзғариф Әлімбаев, Қадыр Мырзға Әлі, Мұхтар Магауин, қазақ сөз онерінің май-тамандары мен мәншеттерлері Балғабек Қыдырбекұлы, Сейдахмет Бердікүлов, Марғұза Айтхөжина, Темірхан Медетбек, Жакқау Дауренбеков, Магира Коңсахметова, Қастек Баянбай, Есенгали Раушанов, атақты қылқалам шеберлері Айша Галымбаева, Гүлфайрус Исламшова, Раушан Момбекова жағайында жақынлап дүниелердің бірі де көркем әңгімедердің гажайын десрек болейді. Маган сөз қасиеттің жақсы танитын Жанаттың сынышылық, зерттеушилік қырлары қатты ұнады. Сондай-ақ, жинақта өнгөн өзге де онер үелерінің шыгармашылық әлемін әңгімелеген әсслер ешкімді де бейіктай қалдырмасы анық. Атастары әзіл мен уиттың қалысыңда толы алақандар әңгімелер де кітап мазмұнын байыттып тұр. Журналист еріттестері жайындағы ой-толғаныстар, ыншайылғысымен бауран алады. Иә, шыгармашылық адамының омірі – өзінше бір сырлы әлем. Оның беймәлім құпиясы, тылсымы мен жұмбагы сан қабат. Эр қаламгердің

өнернамасының жіліндең мемлекеттік мәдениеттік мекемелердегі көзімдердің орталық мәдениеттік мекемесінде өткізу мүмкін болады.

Жанат Елшібек – каламы баспасөзде төсөлгөн қонға журналистердің бірі. Өмірді қөп зерттеп, онын сирyna қаныға, жазуға төселе келе журналистердің көбі үлкен әдебиетке ауысатын әдегі. Журналистік қызмет ұғынуға, көркемдік сирын түсінуге, адам мінезі мен құлқын, онын өмірдегі орынның байымдауда көмектеседі. Каламының калыптастырылды. Сөз сирын аңдауда, үнемшилдікке, аз созге көп мағына сыйынға үйретеді. Үлкен жазушылардың көбі-ак осы мектептеннөттеген. Соңдаткан да, олар жас жазушыларға баспасөз мектебінен еттеге кенес берген. «Егемен Қазакстанның» үлкен мектебтің өтіп, газет-журнал бергегеріндегі макалаларымен катарап, бірсыныра журналистиктің кітаптар жариялаған Жинаттың үлкен әдебиетке жасаған калады да осы тұрғыдан қызыбы. Оның «Атамұра» баспасынан жарық көрген «Тардым желі» атты кітабы осы оймызды дәлелдей түседі. Жинакка автордың хикаялтары мен өнгімелері кіріпти. Бұл кітапты мен қызығын оқыдым. Онда айғайлатып ат койып, такырыбын саудалап, қоғамдық-сақыя мазмұнға күрь затын әдебиеттің ізі де жоқ екен. Көрініште, жазушы ауыл адамдарының қарапайым тіршілігін зерттеп, шағын сюжеттік желі арқылы олардың ішкі сирын, талғам-түсінігін, мінезді құлқын, адамдық кейін даралай суреттеуге ерекше мән береді. Сол өмір сабагын шығарма аяғында азаматтық, ұлттық идеяға апарып тірдейді. Оны жас үрпақта үлгі етеді.

Жанат туындылары құрылымы жағынан үзак әңгімеленіп, баянда жолымен дамымайды. Ол нақты бір елеуісізде оқиға тоңіргінде адамдар тағдыры мен көзқарасын, ұғымын танып бейнелейтін көркем суреттерді мол пайдаланады. Солардың негізінде тағдыр тәлкегіне көп ұшыраған, өмірінде қоңбыстікті көп көрген халықтың сабыры мінезін, қайсаңлығын, өмір сүргіш рухын, тұған ел, тұған жермен байланысты сезімдерін, үлгітың әдет-тұрьбыты баса бейнелейді. Мұны біз, ең алдымен, жинақты ашатын «Балықтың қылтанды» атты хикаядан көреміз. Мұндағы оқиға далада мал бағып жүрген койши Құдайбергенге немесеңін көліп, үйге қасында екі адам бар, бұрын білімдейтін көзі кемпір дау жүрген көзінен хабарлаумен басталды. Таныс емес конак Құдайбергенге өзін «Мензиппа деген апан боламын» деп таныстырады. Баяғы отызыншы жылдардың аштығы кезінде әке-шешесі мен бауыры Өмірзак еліп, тоғыз жасар жетім қыз тентіреп жүріп, талай еткелектен етілі. Ақыры Жезқазган, Қарсақбай жақтан шығып, тұрмыс құрған, өмір бойы тұған жерін үміттап еске алғып, әке-шеше, бауырының басын іздел табуды арман қылышты. Бірақ, тіршілік камынан шыға алмапты. Алайда, қонеці сара, арманын үлкен адам алғаш бетінен қайттай, ендігі кезде жағдайтынның сезіп, қайсаңлықтың немесеңін ертіп жолға шықкан екен. Ол Құдайбергенге ата-анасын, інісін жерленген жерин, ауылдарының сол кездегі мекенін оймен сарапал жеткізеді. Бірақ, ол айтқан «Уш бейіт» деген жерлі Құдайберген де, ол іздел барып сұрастыраған Мұқанғали кария да білмей шығады. Қөпті көрген Мұқанғали Мензиппана өлдіге санап жүреді екен, хабарын етіп қуанын қалағы. Ақыры олар еске жүртті аралат жүріп «Уш бейітті» табады. Корымның айналасын адам, мал ағын баслайтындан етіп коршап тазалайды, баstryна белгі қояды. Аруақтарға құран оқып, қонецін алған ісін тиңдирыған Дау аpanын бауырлары риза көнілмен шығарып салады. Осы бір шағын сюжеттің негізінде Құдайбергеннің де, Дау аpanын да адамдық қалып, мінезд-кулкы, еліне, Отанына деген үстік сезімі, тұған жерге кін-дігінен байланған, одан ажырамастан қунде ойынан кеттепйтін қоніл ансары, аруақ алдындағы парызын сезінуі өзгеше бір жылдылықпен суреттеледі Нанымды, бейнелі суретпен табиғат пен адамның ара-катаынасындағы ашарлық ақиқаттың шынайы түрде алға тартады. Негізгі кейіпкерлердин тұлғалық бейнесін ашуда олардың осы оқиға тұсындағы ішкі сезім інірмідерін танып суреттеуге болса да, бұрын іске асыра алмай жүрген шарасын тиңдирыған Дау аpanын тұған жермен рухани руҳаның әдемі ашылады. Жазушы аулынан алғыстап кеткен кызыңыз ес жынып жүретінін, ел есіне түссе, кез алдында өмірден озған әке-шешесі мен бауыры коса елестейтін жылы сезіммен әңгімелейді. Тіпті, ауыл болып таба алмаган «Уш бейітті» Мензиппана табуды да қызық. Мұқанғали аксакал мемзеген Карасудың жағасын Дау аpan да жобалайды. Онын зеректігінә тан қаласыз. Карасуды жағалап көліп тоқтаган Құдайбергенге апасы көзі көрмese де, шығысқа қарай бетін бұрығын тұрғып алып, былай дейді: «Ендеши, құлағынды түрғейсін, Құдай! Тура маңдай тұсым – Макаштың қыстауы, онтусты шығысқа таман сал қысистау жерде «Серізінші мартыны» орталығын саналатын коршаштуа екі көш... Осы тұрғынам да он жағымда, козықшы жерде Ержанның тамы, ал, сол жағымда Бойсейіт күмы, одан беріректе ортада үлкен Карасудан қашаш «Жайылма» көл... Батыста Жыланды тауы, артымызда «Батырбекпен» жапсарлас Сарығолағай жайлауы жатыр емес п? Ал, менин дәл осы қалпынан карасақ, күлақ шеке түсында біздің үйдің орны мен іргелес Ракымжан қойшының қыстауы болуы керек. Арасын Карасуд боледі. Сонын-сонын, жаңыламасам, теңізге бүйрілей, қалыңдың колтығында Байзак сиришты отыратын. Умытпасам, онын тетелес екі қарындасты да аштан өлді-ау деймін. Олардың кабірлері де осы Үлкен карасудың оқ жағында...»

- Апатаіым-да, неткен қызылез жан едін! Айтқандарыңыздың бөрі айна-кәтесі! Өзін-өзі үстай алмаған Құдайберген какқан қазыктай сілейіп, не ілгері, не кейін жылымын тұрып қалған Мензипа шешейді айғапдан құшқатайды... Кони, алға бассыныш! Зарығып іздеген, курек үшін жеткен аяулұларың аナン мен экен, сүйкіті бауырын шүт томпешік болып қарсы алдында жатыр. Міне, мұнда, әкелік қоңызды... Топырағын сипашы, алаканынмен аялашы... Осылай үш бүтінпен аруақтардың кейінгі жұрагартты азан-қазан болып табады. «Қаным анашым, күнім көкешім, Өмірбемгі менін!» деп Мензипа зарлап, өзінін оларды өмір борып іздегенін айтады, кешігіп жеткенине кешірім сұрайды. «Әжетайым жыламашы» деп оны немересі жұбатады. Ізі жок экеше басын тауып, Қобайдың да көнілі босайды. Қастарындағы адамдар басу айтып, дұға жасайды. Олар елі аруақты іздептеген заман ауыртпағын еске алады. Бүгінгі тәуелсіздіке риза көнілін билдіреді. Осы повесте автор Мензипаның естеліктері, аштық әңгімелері мен тұган жер табиғатына елжіреп, сезінен караган көніл күйімен толықтырылады.

Карапан көңгіл құймын болыптырады.
«Үш бейтті» іздеу жолында Мензіна мен Құдайберген басқа аруастарды еске алды. Ұзын жолдың бойында жатса да, ешкім мойын бүрмайтын Арқабай әулие мен Тілеугұл батырдың басына ел болып, белгі орнатып ас береді. Қаратал бойында жатқан Мықтыбек, Бакай сиякты батырлар, Актұз әулие, екелі-балалы Жәлемден би мен Пышан акынының қасиетті есімдері кайта оралды. Балаляр Сарыесек атврабында еткен белгілі адамдардың ізден тауын, олардың өмірбаянын, өлкенің тарихын зерттеуді колға алады. «Үш бейтті» іздел таба алмай келген Құдайбергеннің туїсіне Садуағаш нағашызының кіріп жол сілтегейде аруақының сенгентін қазақтың психологиясының бейнелейді. Осы оқигалар легі тәузелісіздік заманда қазақтың ұлттық дәстүрлері жаңарып-жыңарып, халықтың өз салты мен тарихын өзі іздей бастағанын көрсетеді. Сөйтіп, хикаяның негізгі такырыбы ұлттық дәстүр, аруақ сыйлау, ел, жер сюю болып шығады. Бұл есті ер-азаматтардың ұлттық сана ұғымының жаңарттар, болашак жастар үшін мектеп екенін үгасын. Қазақтың «Өлі разы болмай, тірі байымайды» деген мәтілінін мазмұнын туїсінен

Мәтэллін мазмұнын түсінеді.
Кудайберген бейнесін бітігін ауыл өмірімен тікелей байланысты берілген. Ауылда мал ішінде есken ол совхоз тараганда жеке шаруашылық құрып, азын-аулак мағамен күнкөріске көшкен. Үлкен байлығы болмаса да, сол шағын шаруашылығымен күн көріп отырган жайы бар. Ауыл арасындағы жолдың калыңдығынан калыңдығы, бензин тапшылығын шаруашылыққа колбайлау болып отырганы Кудайбергеннің «Уш бейтті» іздеу кезіндегі анық байқалады. Дала табигаты, оның көріністері, адамның оны түсініу мен танымы унемі жазушы назарында отырады. Ол адам ісін, сезімін, ой-талабын табигаттың суреттерімен астасыра кескіндеге ете шебер. Табигат көріністерін бейнелеуден тану, жайшылықта көзге іліне түркін кубыштырдады андауда жағынан да байқаңыстырын көрсетеді. Бұқіл хикаят бойынан Балқаш көлі жағалауы мен оған құтыян Қаратал озені табигатының жарқын жасалған суреттерін айтуға обден болды. Сонымен жалғастыра отырып, жазушы дала көріністеріндегі езгерістерді, экологиялық апартты жағдайларын да соғы етеді. «Жер де, жол да мұлде тозын кетіпті», – дейді тыныштырылған Кудайберген көс колын рульден босатпаган басынан. – Апа, біз қазір тұра Нұракайдың бауырындағы Карабик көлін жағалаулар келеміз. Сол жақта кіші Аккүм мен үлкен Аккүм калып барады. Алдымызда Ахмет атанаң жайауы. Сал еріккөте Мұқаннан көлі мен Қызытекенін көлі. Одан соң Балықты мен Шагапалы көлдерін кесіп етеміз. Заманында бұл жерлерде жағаса жасалып жекелек көмкөрек, үйрек-қазы жыртылып айрылған көздің аясында жақырдің көлдер шалқып жатты дегенге кім сенеді? Сұлу табигат та ажарыладын айрынын елеу екен-ау!

«Бір кезде Арап дедік, полигон дедік. Оған улы заттар мен газды тұтқандар шыгаратын зауыт-фабрика да косылды. Енді, міне, тұз бен сорға айналған эсем табиғаттының жантүршігерлік түрін караңызы. Адам аярлық-ак» – деп бала Кадыржан да сөз косады. Кезінде Балқаш жағасында есken нар камыстардың күрілсіз материалдарына айналып жойылып кеткенін, көл жағасы жалаңаштанып қалғаны да сез болады.

– Қарағым, Кудаш! – дейді көзі көрмейтін Мензипа апа:

— Карагын, Құдаш! — деді көзі көрмейтін Мензіла ата.
— Айтысына караганда, осы еңірде шақып жататын телегей-теніз сулардың деңі суалып, қансып калғанға ұксайды. Ерте көктемде аттылы кісінің өзіне откел бермей, жер-көкті шайып кетер енепат тасқының болмаганы-ау, шамасы. Су кеткен соң бәрі де кетеді. Хикаяттың атында да символдық мән бар. Балықтың қылтаны Өмірзактың тамагына тұрып калып, еліміне себепкер болған өмірдің бөгөті фана емес, адам бойын жаздырмай, бірін-бірі іздеге жол бермеген, ата дәстүргінен айырган тар заманың да бейнесін елестедей. Жаннаттың баска хикаяттары мен әнгімелері де осы сиякты қарааптың өмір суреттері мен адамның дара мінез-құлқына толы. Бори де ата-мекен, көнеш жүртті панарап, ыстық ұя орын кимай өмір суреді. Заманының жаңарап, есек ауыл іргесінін согілгендін нарықтай бермейді. Кеңес дүйрінін сонғы кезіндеге ақ үкімет колхоз, совхозды іріләндіріп, шағын мекендердің азайта бастаған. Нарықтық экономияда бұл одан да терендей түсті. Жастар іріләнген ауыл орталықтарына, аудан мен қалаларға қошті. «Жетім жұрт» хикаясында бір ауылдың жүрттінде калған Торғын кемпір мен Отарбай шаңдарын харakterлері осы шындықпен байланыстыра ашылды. Оладар өзі отырган мекенін касиетті топырағын кимайтын мінезін «Құс – екеш құс өзі есекін ортасын кимайды» дегумен дәлеңдеу тырысады. Қаладар балаларына бара калса, аз күн болып, ауылдың саянын кайтады. Кішкентай немерелерін ауылдың шақырады. Бір мезгіл ақ ішіп... қауын-карбиз жеп... дегендей. «Жыльына бір мартте тұган ауылдың ауасын жұтпаган саран адам өзі аурушан болады». «Ауылдың қөкөнісі, өз топырағымызда есken қауынға не жетсін», т.б. ұғымдар санаына сінген. Екі ауыл орында екі үй калған Отарбай мен Торғын бірін-бірі кездескенін мәз. Анасын жалғызысыраттайын деп кызы Раҳиланың қошті келу тіпті тойта айналады. Оның балалары Торғын көліндеги немерелерге қосылғанды, айда аула думанға толады. «Ауылға келіп-кетушілөр кебейді. Бірак өмір алға жылжуда. Есекі жүрттін күзетшісі Торғын жол апатынан кайтый болып жүрт жетім калды».

«Кош бол, теніз» хикаятында да теніз жағасының есікі тіршілігін кызықты санаған елдің психологиясы басым көрінеді. Оған аудан басшысы Әбікенге еріп барған баласы Мәлік пен қаладан келген журналистік көзі жетеді. Мәлік теніз өмірінен кызықты суреттер салса, журналист Хасен Балқаш балықшыларының еңбегімен танысады. Жагалаудын адамдарды да қайратты, еңбеккор. Хикаята сол ортандың тылсым сырын жетіп шежіре карт Макан, балық колхозының бастығы Талеукасым, аудан басшысы Әбікен сиякты еңбек адамдарының жан-жакты бейнесі жасалған. Теніз романтикасы жастарады да еліктіреді. Олар да өмір танып, «теніз толқынында нық тұруға» үйренеді. «Теніз жүрексіздер мен жігерсіздерді сүйімейтініне», «Дауыл етінде, толқын тесінде шындалмаған адамның теніші бола алмайтынына» көз жеткізеді. Бірақ, сол теніз күзетшілері бүтін азайып бара жатыр. Макан карттың өлімі осыны андатады.

Бұл хикаятарда да халықтың әдег-тұрпын, дәстүріне, ауылдың экологиялық жағдайын суреттеуге кен орын берілген. Олар әркілы плаңда көрінеді. Ауылна келген Отарбай аксакалдың атын мініп шықкан Саяттың «бойымен бірге ойы да есіп шыға келгендей». Ол жол устінде құлаган, кираган үйлердің орнын тамашалайды. Үй иелерін есін түсіреді. Жазуша барін санаамалап, үнірейтен коркынышты суреттермен әспеттейді. Баланың есіне «Жұасы мен жусаны бұрқырған ауыл» әні түседі. Кәдімгідей көnlі босайды. «Егер, біз де қалага мұлдем көшіп кетсек, иесіз қанырап қалады екен гой. Үймен бірге ауызғы бөлімдегі карлығашының үясы да быт-шыт бола ма» деп ойлайды ол.

Торғын кемпір ата жұртты құзетпі отырганына мәз. «Қайнаганың құтты мешіті гой. Қашан еді?... Осы табалдырыкты келін болып аттаған күнімді неге ұмыттайын! Бері-бері есімде. Алтыбакан басындағы ән-жыр да тұра кешегідей. Құлагының түбіндегі жаңырыады-ау! Қарашы, енді, міне, жер де тозған, ел де тозған. Тозғаны емей немене, ану тұста терең өзек ағып жататын жаз бойы талай сирды ішіне бүтіп алып... Қалың күм басып тастаган бұл жерде жасыл желеқ жамыльп, кек құрлак сыйбыр қагып тұрушу еді дегениме мына Саяттың сенер ме екен!» – дейді ол бүтінгі жер сұрқына көnlі толмай. Газ-69 машинасымен тенізге қарай жолға шықкан жолаушылар (Әбікен, Мәлік, журналист) көзімен де жазушы даланың, жолдың тозғаның дәлелдей суреттейді. «Жанбыр аңасаған дала төсі ақтандак соры шығып, тілім-тілім жарылым кеткен. Мезілісіз сарғайған қыр суреті де суренсідеу. Қауылган сораң, қаптаған баялыш пен ак теріскең. Құмның тырғыған кызы жынғылы мен қоныраулы сылдырмак таққан кара шеңгел жолдың біресе о жағына, біресе бұ жағына ауысады. Бойларын кетерे алмай бүйрарат-бүйраратын бауырын тасалған бокене сексеуілдер... Әлсін-әлсін үшірасып қалар шок-шок шашакты ши мен күрдек бас мияғана шағыл құмға өзінше рен бергендей».

Жолаушылардың құм қойнауынан шығып, Қаратаға бет тузегеннен кейін дала табиғатының ажарлана бергенін де жазушы суреткерлікпен аша білген. Тенізбен астаскан дала пейзажын құдды қыл қалам шеберіндегі әдемі де келісті кескіндейді.

«Жазылмаған жара» хикаясы ел бойындағы кешегі соғыс салған жараның алі де жазылып болмаганын суреттейді. Оның негізгі кейіпкері – соғыстан бір аяқ, бір колынан айрылып келіп елде қайтыс болған шалынын орнын құзетіп, әскерден кайтпай хабарсыз кеткен Әли атты баласын құтіп отырган Жамал кемпір. Бір үйде жалғыз, үй де, өзі де тозған. Кейде от жағуға да шамасы келмей жатып қалады. Қәп адамдардың оны көрмегені де қашан! Осындан күдіе жатқан аданы мектептің ауылла жомартесін жүрген ерессек балалары Данан мен Сандуган іздел табады. Олар жәсін тұрғызып, үйінен от жағады, тамак әкеп қомектеседі. «Алау» тобының мүшелері Әлілді іздел табады. Оның соңғы хаты арқылы Смоленск маңында соғысқаның біліп, сол жердің «кызыл-ішілдерін» хат жазады, Смоленск окушылары бір солдаттың кабірінен гильзага салынған хатты іздел тауып, оның авторы Әли екенин анықтайды. Ол Смоленскінің көрнекіліктерінен орнын алады. Олардың шакыруымен Жамал жәней баласының басына барып кайтады. Алыс жолда табесі екі-ак елі жетпей кайткан карт ани жиган-тергренін шашын той жасайды да, кешікпей өзі де өмірден етеді. Хикая соғыс салған жараның адамдар бойында алі де өтіп болмаганын, соғыс ардагерлеріне камкорлықтың жақеттігіне назар аударғады. Бұл хикаяда да ауыл адамдарының өмірі жанды елестейді. Жанат әңгімелері де әдептегі әпикалық туындылар үлгісін үқсамайды. Олардың журналистің каламынан шыққаның байкалып тұрады. Эпизодтың оқиғаларға құрылған әңгімелерде адамың мінезд-құлқын, психологиясын таныттарлық, өмірдің өзінен ойып алған суреттер мол. Тартымды да кызықты өрілген көріністер көnlі есіреді. «Ауылдағы дос», «Бір күн, бір түн» әңгімелерінде жазғы демалысты бос еткізбей, ауылда шөп шабуга қатысуы, біртіндеп еңбекке қызығу, дала табиғатын сүюге үйренуі де тартымды әңгімеленеді. Каламгер ауыл өмірін жаксы біледі.

Жанаттың бұрынғы кітаптарында да көркем әдебиетке публицистиканы пайдалану, өмір проблемаларын кен көтеру, әдебиеттің танымдық сипаттың арттыру жолындағы ізденістері айрықшалашып калады. Ол жастар өміріне көп көnlі беледі. Канша дегенмен, өмір ез дегенине көндіріп жатыр, есік жұртты құзетпі калғандар азаюда, енді солардың орнын басарлық жеткіншектерді танып, оларды даланың табиғаты мен ауыл өміріне кызықтыру, ата дәстүрді сыйлауға үйрету – оның негізгі тақырыбы болып табылады. Ол тағдыр мен адам проблемасын қозғайды, яни тұған ел тіршілігін толғайды. Тілі көркем де, бейнелі. Сөз киесін жан-дуниесімен түсінеді. Куаныштысы да міне осы. Ауыл жыршысы екенін танытқан жазушының киын жолдағы ізденістеріне сәттілік тілейміз.

Серік ҚИРАБАЕВ,

академик